

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Kapitel VI.

At de Keltisk-talende Mænd, som har givet Goterne Meddelelser om latinsk og græsk Skrift, som kom til at danne et Grundlag for Runeskriften, ikke har været europæiske Galler, men kristne Galater i Lille-Asien, støttes efter min Mening ved en anden Omstændighed, som tillige godtgjør, at de Goter, som først anvendte Runeskriften, har kjendt og taget Hensyn til græsk Skrift. Man synes hidtil ikke at have været opmærksom paa, at der er en mærkelig Lighed, som neppe kan være tilfældig, mellem flere germanske Runenavne paa den ene Side og armeniske samt georgiske (grusinske) Bogstavnavne paa den anden Side ¹⁾.

1) Den i det følgende begrundede Sammenstilling af gotiske Runenavne med armeniske og georgiske Bogstavnavne meddelte jeg, væsentlig ligedan, i et Foredrag ved 5te nordiske Filologmøde i Kristiania den 13de August 1898. Denne Sammenstilling er fremkommen, førend jeg havde læst Meddelelsen om Gundermanns Foredrag i Literaturblatt für germ. und roman. Philologie 1897 Nr. 12 Sp. 429 f.

En Antydning af Forbindelse mellem Runenavne paa den ene Side, armeniske og georgiske Bogstavnavne paa den anden kan synes eventyrlig og urimelig. Men der har bevislig været Forbindelse mellem Armeniere, særlig kristne Armeniere, og Goterne paa den Tid, da Goternes Omvendelse til Kristendommen forberedtes, men endnu ikke var fuldbyrdet.

I en Afhandling i Indogermanische Forschungen V S. 168—180 og 274 tror jeg at have godtgjort, at den gotiske Bibeloversættelse har optaget flere Ord fra Armenisk ¹⁾.

Jeg skal her nævne de efter mit Skjøn sikreste gotiske Laanord fra Armenisk.

1. Gotisk *balsan* »Balsam« kan paa Grund af sit *n* hverken være laant fra Græsk eller Latin. Det er laant fra det armeniske *balasan*, som allerede findes i den ældste Litteratur. Jfr. Hübschmann, Armen. Gramm. S. 263. Eller ialfald er got. *balsan* med Hensyn til sit *n* paavirket af armenisk *balasan*. Det armeniske Ord er igjen laant fra arabisk *balasān*. Med Handelsvaren kom Ordet tidlig fra Araberne til Armenierne.

Jeg formoder, at Goterne hørte det armeniske Ord for »Balsam« i mundtlig Gjengivelse af Bibelsteder af armeniske fangne Klerikere, som prædikede Kristendommen blandt Goterne.

Overhoved synes det mig rimeligt, at den Form, i hvilken Mænd af fremmed Nationalitet, som først prædikede Kristendommen blandt Goterne, gjengav Bibelsteder, har havt ikke ubetydelig Indflydelse paa Udtrykkene i Ulfilas Bibeloversættelse.

2. *saldra* (Ephes. V 4) »Løier, grov Spøg« (*εὐτραπείλια*) er laant fra armen. *caṭr*, d. e. *tsaṭr*, »Spøg, Løier« (jfr. om dette Hübschmann S. 455). Græsk *εὐτραπείλια*, som er oversat ved got. *saldra*, oversættes i en nyarmenisk Bibeloversættelse ved *caṭrabanuṭ iun*. *Saldra* kan være opstaaet af **salra* som nht. *Baldrian* af *valeriana*.

3. *astap* Akkus. (Luc. I 4) »Fasthed« (*ἀσφάλεια*) er laant fra armen. *hastat* »fast«, som ogsaa anvendes substantivisk: »noget, som er fast«. Got. *p* i *astap* i Modsætning til armen. *t* i *hastat* er sandsynlig at forklare af Indflydelse fra gotiske Ordformer som *mitap*, *liuhap*, *naqap*, *stap*. Paa lignende Maade er i Angelsaksisk lat. *tractatus* blevet til *trahtap*, lat. *moratum* til *moraþ* ved Indflydelse fra det angelsaksiske Suffiks *-ap -op*. Det klassisk-armeniske *h* i Fremlyd er ofte svundet i de nyarmen. Dialekter, og i Klassisk-Armenisk forekommer ved Siden af *hastem* »fastsætter« Formen *astem*.

4. Got. *azēts* »let« er laant fra armen. *azat* »fri«. Betydningen »fri« kunde gennem »uhindret« gaa over til »let«; got. *azētaba* »gjærne« (*ἡδέως*) ligger efter Betydningen nær ved armen. *azatabar* »frivillig«. I armen. *azat*, som er laant fra Eransk (pers. *āzād*, avestisk *āzāta*, se Hübschmann S. 91) var andet *a* langt. Da det gotiske Sprog foran *t* ikke havde langt *a*, blev dette armeniske lange *a* forandret til *ē* i got. *azēts*. Ligesaa er i angelsaks. *nāþ* af lat. *nāpus* og i angelsaks. *strāþ* af lat. *strāta* det lange ags. *æ* indsat istedenfor det lange latinske *a*.

¹⁾ I hin Afhandling var enkelte gotiske Ord med urette betragtede som Laanord fra Armenisk, men ved flere Ord er dette Forhold, tror jeg, evident, og et andet gotisk Laanord fra Armenisk, som jeg i hin Afhandling ikke har nævnt, kan nu anføres isteden.

5. Got. *haiþnō* forekommer i Forbindelsen *sō qinō haiþnō* (Marc. VII 26), som betyder »den hedenske Kvinde«. Dette Ord forudsætter got. **haiþans* »hedensk« = oht. *heidan*, oldsaks. *hēthin*, ags. *hæþen*, oldn. *heidinn*. Dette gotiske **haiþans* er vistnok, som Professor Torp har seet, en Omtydning af det armeniske *het'anos* »Hedning, hedensk«, som igjen er et Laanord fra gr. *ἔθνος*. Got. **haiþans* har sandsynlig faaet sit *ai* fra got. *haiþi* »Hede, ἀγρός«, men Ordet er ikke i Betydningen »hedensk« afledet af *haiþi* uden noget fremmed Forbillede. Fra Goterne er Ordet, ligesom Runeskriften, gaaet over til de andre germanske Folk.

6. Got. *gatarnjan* »fjærne fra, berøve«, kun Tim. I 6, 5, hvor *at þaimēi gatarniþ ist sunja* er Oversættelse af *ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας*. Ordet er sandsynlig Laanord fra armen. *autaranam* »fjærnes fra, berøves«. Dette Verbum er afledet af armen. *autar* »fremmed«, hvorom se Hübschmann S. 112, 511. For Udtrængelsen af *a* mellem *r* og *n* jfr. polsk-armen. *mornatū* = klass.-armen. *moʻanal* og lign. I Tim. I 6, 5 har den gammel-armeniske Bibeloversættelse samme Ord *autaranam*, om end med forskjellig Konstruktion: *autaraceloç i čsmartuʻenē*.

7. Got. *kaupatjan* »slaa en med Næven (κολαφίζειν)«. Dette Verbum, der indeholder den samme Afledning som *swōgatjan*, *lauhatjan* o. fl., er sikkerlig afledet af et Laanord fra armen. *koþ'el*, som har samme Betydning. Tvetyden *au* kan være kommet ind ved Indflydelse fra *kaupōn* »drive Handel«.

8. Philipp. II 7 er den græske Tekst (ἐν) *σχῆματι ἐυθεθεῖς ὡς ἄνθρωπος* »funden i Skikkelse som Menneske« paa Gotisk oversat ved: (in) *manaulja bigitans sive manna*. Det her forekommende *manauli* n. »Skikkelse, Lignelse« synes at være afledet af **manauls*, ligesom *galeiki* af *galeiks*, og **manauls* synes at være Laanord fra armen. *nmanaut* »lignende, Efterligner«. Naar *n* i Fremlyd er faldt bort i Gotisk, er dette da skeet under Indflydelse fra gotiske Sammensætninger, hvis første Led er *mana-* »Menneske«.

9. En ægte gotisk Afledningsendelse *-ba* forekommer i *niba* »hvis ikke«, jfr. *jabai* »hvis« og *þauh ga-ba-daupniþ* »om han ogsaa dør« Joh. XI 25. Men naar Adverbier i Gotisk dannes af Adjektiver ved Afledningsendelsen *-ba*, har dette ingen Tilknytning i de øvrige germanske Sprog. I Armenisk dannes Adverbier af Adjektiver ved Endelsen *-bar*. Jeg formoder, at denne armeniske Adverbialendelse *-bar* er optaget i Gotisk i den af det ægte gotiske Suffiks *-ba* paavirkede form *-ba*. Sammenlign got. *azētaba* ἡδέως med armen. *azatabar* »frit, frivillig«. Got. *ungatass* »uordentlig« synes at være et ægte germansk Ord, da Middelnederlandsk har *getes* »sich fügend, passend, fügsam«; men Adverbiet *ungatassaba* ἀτάκτως kan i sin Afledningsendelse let være paavirket af det ensbetydende armeniske Adverbium *andasabar*, af *andas* ἄτακτος (*das táxtis*).

Senere skal jeg søge at paavise de historiske Forhold, som bevirkede, at de i det foregaaende nævnte armeniske Ord trængte sig ind i det gotiske Sprog og i Ulfilas gotiske Bibeloversættelse. Men allerede inden denne Redegjørelse for de historiske Forhold er given, har vi Ret til at slutte, at hvor disse Appellativer kunde overføres fra det armeniske til det gotiske Sprog, der maatte der være saa megen Samfærdsel mellem Armenisk-talende og gotiske Mænd før Ulfilas Tid, at

Goterne kunde af Armeniere høre Bogstavnavne og af disse fremmede Bogstavnavne ved Omtydning danne Navne paa de hos Goterne samtidig eller kort i Forveien først anvendte Runer.

Herefter skal jeg gennemgaa en Række gotiske Runenavne, som ifølge min Formodning er opstaaede ved Omtydning af fremmede Bogstavnavne, af hvilke vi gjenfinder de fleste som armeniske eller georgiske Bogstavnavne. Disse armeniske Bogstavnavne har den Goter, der opfandt Runenavnene, efter min Formodning hørt af en Armenisk-talende Mand. De georgiske Bogstavnavne har han da vel sandsynlig hørt ved samme Anledning eller under væsentlig samme Forhold.

Siden skal jeg nævne de Slutninger, til hvilke disse Runenavnes formodede Oprindelse fører os med Hensyn til selve Runeskriften. Men allerede her vil jeg dog fremhæve (hvad ogsaa fremgaar af min Udvikling i det foregaaende), at det naturligvis ikke er min Mening at udlede de germanske Runetegns Oprindelse fra den nu kjendte armeniske eller georgiske Skrift.